VÝCHODOČESKÝ SBORNÍK HISTORICKÝ 2
Pardubice 1992

MĚSTO HRADEC KRÁLOVÉ VE SVĚTLE SOUPISU OBYVATELSTVA ČECH PODLE VÍRY Z ROKU 1651

Milena LENDEROVÁ

Soupis obyvatelstva Čech podle víry z roku 1651, k jehož vyhotovení dal podnět patent místodržících ze 16. listopadu 1650, je první systematickou evidencí obyvatelstva v Čechách. Jeho cílem bylo podchytit náboženskou situaci v zemi; za tímto účelem eviduje - podle jednotlivých panství - veškeré obyvatelstvo měst a vesnic, s výjimkou vojska a duchovenstva. U každé osoby je uvedeno jméno, věk, postavení a náboženská charakteristika; soupis je tak jedním z nejvýznamnějších demografických pramenů protostatického období.

Předkládaná práce si nečiní nárok být vyčerpávající studií o hopodářsdých, sociálních demografických důsledcích třicetileté války v jednom z českých královských měst. Chce pouze nastínit základní charakteristiku Hradce Králové na prahu druhé poloviny 17. století a přispět tak ke zmapování dějin města, jež je v současné době historiky téměř opomíjeno[1)].

Soupis obyvatelstva podle víry odráží celkovou situaci, v níž se město ocitlo po ukončení třicetileté války. Válka prohloubila jeho hospodářskou stagnaci, zřetelnou od konce 16. století, v hluboký úpadek. V 60. letech 16. století měl Hradec (vnitřní město i podměstí) 781 dům[2]. Na počátku 17. století počet domů mírně poklesl, berní rejstřík z roku 1607 udává 634 domy[3]. Uvážíme-li - s rizikem nepřesnosti - na jeden dům počet pěti obyvatel, mělo město na počátku 17. století asi 3 170 obyvatel, a to bez duchovních a osob příslušejících ke královskému dvoru.

Před rokem 1620 patřilo městu 16 vesnic, jež po bělohorské bitvě propadly konfiskacím. Když je roku 1628 císař městu vrátil, tři z nich (Rusek, Skalička, Piletice) byly již nenávratně v cizích rukou. Město utrpělo nejen přímými vojenskými akcemi - několikeré švédské obsazení či obležení, obsazení císařským vojskem, ale i násilnými rekatolizačními akcemi, vrcholícími v letech 1627-1628. Do vnitřních poměrů zasáhl příchod jezuitů v roce 1636.

Uvedené události postihly město po všech stránkách, ke zhoršení demografické situace přispěly morové epidemie, z nichž poslední vypukla v létě 1650 a doznívala ještě v prvních měsících roku následujícího.

Podle sčítání, provedeného královským rychtářem a představiteli města, žilo v Hradci Králové v roce 1651 celkem 1766 lidí, z toho 862 muži a 904 ženy. Již při zběžném pohledu nás překvapí nízké zastoupení dětské populace: 336 dětí do 14 let představuje pouze 19,03 % veškerého obyvatelstva města a podměstí. Na jednu ženu v reprodukčním věku tak připadalo pouze 0,56 dětí. Nejvíce dětí měly ženy městského stavu (1,02), nejméně poddané (0,33). Nejnepříznivější byla situace ve věkové skupině 0 - 5 let, kde bylo pouze 141 dítě, tj. 7,98 % z celkového počtu obyvatelstva. Tato skutečnost je důsledkem nejen doznívajícího válečného období, ale i morových epidemií, k nimž jsou děti vnímavější než dospělí.[4] Naopak obyvatelstvo nejstarší, nad 50 let, je velmi početné: celkem 277 lidí, tj. 14,69 % z celkového počtu. V pobělohorském Hradci se jednalo tedy o regresivní typ populace s nízkou dětskou kvótou - na jedno dítě do 6 let připadají téměř dva dospělí nad 50 let.

Jako polulace progresivního typu se jeví pouze židovské obyvatelstvo - zde ze 36 lidí bylo 15 dětí do 14 let, tj. 41,66 %. Jedná se však o tak malý vzorek, že závěr nemusí být směrodatný.[5]

Ve složení obyvatel podle pohlaví vychází obvykle vyšší zastoupení žen - ze 1766 obyvatel žily v Hradci a podměstí 904 ženy, tj. 51,19 % obyvatel. Nejvyrovnanější byla nejnižší věková skupina - 71 chlapec a 70 děvčat (index maskulinity 1,01). U věkové skupiny 6 - 14 let je nebývalé zastoupení chlapců (index 1,24), u dospělých se tento poměr obrací: ve skupině 15 - 49 let připadá 0,92 mužů na 1 ženu, ve skupině nad 50 let 0,88 mužů.

Nepřekvapuje většinou velký věkový rozdíl mezi manžely - muž je často starší až o dvě generace, vzácnější jsou opačné případy. I v Hradci Králové zůstávaly v těchto nejistých dobách dospělé děti u rodičů. Ve srovnání s ostatními městy[6] žilo v městě a okolí vysoké procento vdov, a to v podstatě ve všech sociálních skupinách.

Co do sociální struktury jsou nejpočetnější svobodníci, usazení v městě i na podměstských dvorech, kde provozovali řemeslo. Vyskytuje se však mezi nimi i 1 učitel, 2 prokurátoři, 2 myslivci, 1 "chirurgus" a 2 knihaři. Svobodníci usazení ve městě a podměstích tvořili skupinu o 1032 osobách, tj. 58,44 % z celkového počtu obyvatel.

Pokud se týče vrstev privilegovaných (duchovenstvo není ve fasi uvedeno), žilo zde celkem 14 osob rytířského stavu (4 muži, 10 žen, z toho 4 děti). Měšťanů bylo 345, židů 36. Toto sociální rozvrstvení (úplné údaje viz tabulka v příloze) dokládá úpadek města, ovlivněný mj. početním oslabením měšťanů. 345 měšťanů, uvedených v soupise, je dáno součtem všech obyvatel městského stavu, bez rozdílu věku a pohlaví, tzn. nejen majitelů domů. Přitom k roku 1614 je uváděno 781 "sousedů", před rokem 1639 ještě 739 "sousedů"[7]. Berní rula z roku 1654 uvádí 185 "sousedů" v městě a na podměstích, takže na jednoho daňového poplatníka připadalo zhruba 9 osob[8]. Pokles počin daňových poplatníků měl samozřejmě nepříznivé důsledky nejen pro město, ale i pro stát.

Počet poddaných naopak rostl. K roku 1614 žilo v městě a okolí 223 poddaných[9], v roce 1651 to bylo již 339 osob, tj. 19,2 % z celkového počtu obyvatel.

Na základě zběžné konfrontace údajů soupisu a berní ruly (podrobnější komparace by měla být předmětem dalšího studia) se dá odhadnout počet obyvatel na 1 dům. Rula uvádí 201 dům obydlený a 11 pustých[10]. Uvážíme-li skutečnost, že dům pustý neznamenal současně dům neobydlený, lze vypočíst, že na jeden dům připadalo 8,33 obyvatel.